

TLPST

Lesbrief 90: september 2022

Wilt u laten weten wat u van deze TLPST vindt? Hebt u tips voor de volgende aflevering? Mail ons: redactie@onzetaal.nl.

Hongerstenen

Door de lage waterstand afgelopen zomer, ten gevolge van de grote droogte, werden in rivieren in Duitsland en Zwitserland zogenoemde 'hongerstenen' zichtbaar. Wat zijn dat voor stenen?

> [Lees verder](#)

Het langste woord ter wereld

Hoe lang is het langste woord ter wereld? Tergend lang. Het is een scheikundige aanduiding van 189.819 letters; je bent een paar uur(!) bezig om het uit te spreken. Welke lange woorden zijn er zoal nog meer? En in welke talen vind je die vooral?

> [Lees verder](#)

Prima

Als iemand 'Prima' appt, als reactie op een voorstel, is die het er dan mee eens of niet? 'Prima' blijkt voor ouderen iets anders te betekenen dan voor jongeren: de betekenis verandert gaandeweg. Maar dat gebeurt wel vaker.

> [Lees verder](#)

Autonamen verzinnen

Niet alleen mensen en huisdieren hebben namen, maar auto's ook: Twingo bijvoorbeeld, of Mégane. Waarom is dat eigenlijk? En wie bedenkt zulke namen – en vooral: hoe verzin je zo'n naam?

> [Lees verder](#)

Hongerstenen

De zomer van 2022 was loeiheet en er viel bovendien bijna geen druppeltje regen uit de lucht. Dat had een grote invloed op rivieren. Het water stond erg laag. Door sommige rivierbeddingen stroomde zelfs helemaal geen water meer.

Door de lage waterstand werden in rivieren in Duitsland en Zwitserland zogenoemde 'hongerstenen' zichtbaar. Ooit hebben bewoners daar het initiatief genomen om historisch lage waterstanden aan te duiden met stenen. De oudste hongersteen is uit 1417, zo blijkt uit de tekst die erop staat.

Hongerstenen zitten meestal onder water. Waren ze bij grote droogte toch weer te zien, dan werd het actuele jaartal eraan toegevoegd. Dat zie je op een van de foto's [bij dit artikel](#). Zou in de hongerstenen nu ook '2022' gegraveerd zijn?

Vragen en opdrachten

Lees de tekst. Het artikel waarnaar verwezen wordt, hoef je niet te lezen. Maak de vragen en opdrachten in tweetallen. Bespreek daarna de antwoorden met de hele klas.

- 1a** Je hebt gelezen wat 'hongerstenen' zijn. Wat is de relatie tussen het woord 'honger' en de hongerstenen waarin vaak een jaartal is gebeiteld?
- 1b** Het woord 'hongersteen' is een samenstelling. Noem minstens zes andere samenstellingen met 'honger' als eerste deel. Gebruik eventueel een woordenboek.
- 1c** Er is een samenstelling met 'honger' waarbij je een tussen-s gebruikt tussen het eerste en het tweede woorddeel. Welke samenstelling is dat?
- 1d** Leg uit waarom in dat woord een tussen-s staat. Gebruik in je uitleg eventueel twee verwante woorden waarvan het eerste deel 'water' is.

- 2a** Als je een stuk of zes verschillende samenstellingen bekijkt met 'honger' als eerste deel, zie je waarschijnlijk een verschil in de relatie tussen het eerste en het tweede woorddeel. Leg dat verschil uit door twee voorbeelden van samenstellingen te vergelijken.
- 2b** Bedenk nu, individueel, twee nieuwe samenstellingen met het woord 'honger' als eerste deel.
- 2c** Laat degene met wie je de opdracht doet, raden wat die woorden betekenen.

- 3a** Noem drie samenstellingen waarin 'honger' als tweede deel voorkomt.
- 3b** Bedenk nu, individueel, twee nieuwe samenstellingen met 'honger' als tweede deel.
- 3c** Laat degene met wie je de opdracht doet, raden wat die woorden betekenen.
- 3d** Welk verschil zie je tussen de samenstellingen met 'honger' als eerste en als tweede deel?

[> Antwoorden](#)

[> Terug naar de voorpagina](#)

Het langste woord ter wereld

Hoe lang is het langste woord ter wereld? Tergend lang. Het telt 189.819 letters en het duurt ongeveer 3,5 uur voordat je het helemaal uitgesproken hebt. Dat woord is de scheikundige naam voor het eiwit titine. In een (sterk ingekorte) weergave ziet het er zo uit: *methionylthreonylthreonylglutaminylalanyl(...)isoleucine*.

Is scheikunde niet je favoriete vak, dan is er goed nieuws. Ook in de literatuur is het langste woord ooit bekend: het is geschreven in het Sanskriet, een oude taal uit India. Zet je het woord om in ons alfabet, dan telt het 428 lettertekens.

Het langste woord in de Dikke Van Dale is trouwens *meervoudigepersoonlijkheidsstoornis*, met een schamele 35 lettertekens: veel minder dan de woorden in de [top 8 van langste woorden ter wereld](#).

Vragen en opdrachten

Lees de tekst. Het artikel waarnaar verwezen wordt, hoef je niet te lezen. (Het is niet zonder meer toegankelijk.) In de vragen wordt indien nodig kort uitgelegd wat erin staat.

Maak de vragen en opdrachten in tweetallen. Bespreek daarna de antwoorden met de hele klas.

- 1a Hoe kun je verklaren dat het langste woord ter wereld een scheikundige naam is?
- 1b Zouden er meer scheikundige namen zijn die in de buurt komen van de lengte van dat woord?
- 1c Wat is een zeer bekend voorbeeld van zo'n vrij lange scheikundige naam (22 letters)? Je komt dit woord zeker in biologieboeken tegen. Ook de afkorting ervan komt in de praktijk vaak voor.
- 1d Volgens het artikel waarnaar verwezen wordt, moet je scheikundige namen eigenlijk niet meetellen als het om 'het langste woord ter wereld' gaat. Waarom niet, denk je?

- 2a In het artikel staat dat het Duits ook heel lange woorden kent, met als voorbeeld *Rindfleischetikettierungsüberwachungsaufgabenübertragungsgesetz* (63 letters). Hoe komt het dat het Engels naar verhouding weinig echt lange woorden heeft?
- 2b Welke manier van lange begrippen schrijven vind jij de beste: de Duitse en de Nederlandse (zie ook vraag 3) of juist de Engelse? Waarom? Of heb je geen voorkeur? Waarom niet?

- 3a Bedenk individueel een zo lang mogelijk woord. Om je op ideeën te brengen volgen hier voorbeelden uit het artikel: *arbeidsongeschiktheidsverzekeringsmaatschappij* (46 letters) en *ansprakelijkheidswaardevaststellingsveranderingen* (50 letters).
- 3b Bekijk alle vondsten met je klasgenoten. Wie heeft het langste woord bedacht? Wat vinden jullie het beste woord of de mooiste vondst?

> [Antwoorden](#)

> [Terug naar de voorpagina](#)

Prima

Stel dat je aan iemand vraagt of je om drie uur kunt langskomen. Die ander appt terug: 'Prima'. Wat betekent dat dan? Vindt die ander het wel of niet fijn dat je dan komt?

[Schrijfster Sylvia Witteman](#) ontdekte dat *prima* voor oudere mensen een andere betekenis heeft dan voor jongere. Oudere mensen zeggen 'Prima' als ze iets of iemand een 10 geven: 'helemaal goed!' dus. Voor jongere mensen betekent *prima* eerder een 7 min.

Het gebeurt wel vaker dat woorden in de loop van de tijd een andere betekenis krijgen. Zo betekenden *slecht* en *gemeen* in de middeleeuwen allebei 'gewoon'. Als in een oude tekst staat dat iets *met slechte/gemene woorden* wordt beschreven, is dus bedoeld 'met gewone/algemene woorden'. *Slecht* kreeg in de loop van de zeventiende eeuw een negatieve betekenis, *gemeen* in de achttiende.

Hoe kan het dat betekenissen veranderen? Iedere generatie geeft woorden door aan de volgende. Daarbij verandert er kennelijk soms iets aan het gevoel dat mensen aan zo'n woord verbinden.

Vragen en opdrachten

Lees de tekst. Bespreek de vragen en opdrachten eerst met een klasgenoot en daarna met de hele klas. Voor 3a t/m 3d moet je het volgende Wikipedia-artikel lezen: <https://nl.wikipedia.org/wiki/Betekenisverandering>.

- 1a Waar komt het woord 'prima' vandaan? Wat is de kernbetekenis?
- 1b Ken je vaste combinaties waarin het woord die betekenis (nog) heeft?
- 1c Volgens Witteman betekent 'prima' voor ouderen iets anders dan voor jongeren. Wat betekent 'prima' voor jou?
- 1d Betekent 'prima' in alle omstandigheden voor jou altijd hetzelfde, of hangt dat af van de leeftijd van je gesprekspartners?
- 1e Is dit een (radicale) betekenisverandering? Of zou je het anders noemen? Hoe?
- 2a Noem nog minstens drie woorden die bij jongere generaties iets anders betekenen dan bij bijvoorbeeld 60-plussers. Geef aan wat de betekenisverschillen zijn.
- 2b Het lijkt erop dat dit soort woorden tot een bepaalde categorie behoren. Probeer die categorie kort te karakteriseren door bijvoorbeeld aan te geven wat de functie van die woorden is.
- 2c Welke verklaring zou je kunnen geven voor de zogenoemde betekenisverandering van dit soort woorden?
- 2d Hoe zou het komen dat zulke veranderingen juist in jongerentaal optreden?
- 3a Wat zijn volgens [Wikipedia](#) de drie belangrijkste oorzaken van betekenisverandering?
- 3b Geef van elk een eigen voorbeeld of een voorbeeld uit het artikel.
- 3c Bedenk een eigen voorbeeld van de werking van 'de tredmolen van het eufemisme'.
- 3d Is de betekenisverandering uit het Wikipedia-artikel iets heel anders dan wat Sylvia Witteman constateert bij het gebruik van 'prima'? Leg uit.

> [Antwoorden](#)

> [Terug naar de voorpagina](#)

Autonamen verzinnen

Niet alleen mensen en huisdieren hebben namen, maar auto's ook: Twingo bijvoorbeeld, of Mégane. Kennelijk is het belangrijk om verschillende autotypen een naam te geven en niet bijvoorbeeld alleen een nummer. Waarschijnlijk doen fabrikanten dat omdat een auto voelt als een ding waarmee je een persoonlijkere band hebt dan met een koelkast of een tafel. Een nummer is kennelijk niet genoeg.

Manfred Gotta uit Duitsland heeft een heleboel autonamen bedacht. Hij heeft een heel team van mensen die hem helpen, legt hij uit [in dit artikel](#). Hij wil het liefst helemaal nieuwe namen bedenken en geen bestaande jongens- of meisjesnamen gebruiken. Het is niet overdreven om te zeggen dat hij rijk is geworden van het bedenken van autonamen: voor zijn allereerste opdracht kreeg hij al 45.000 euro.

Vragen en opdrachten

Lees de tekst. Bespreek de vragen en opdrachten eerst met een klasgenoot en daarna met de hele klas.

- 1a Je hebt automerken, zoals Volkswagen, en typen of autonamen, zoals een *Golf*. Opvallend veel typen hebben diernamen. Noem een stuk of zes van deze typen.
- 1b Waarom zouden de fabrikanten voor zulke diernamen gekozen hebben?

Lees het artikel over het werk van Manfred Gotta.

- 2a Hoe kun je verklaren dat Gotta naar verhouding veel geld vraagt voor het bedenken van alleen maar een naam?
- 2b Hoe gaat het bedrijf van Gotta te werk als het een nieuwe naam moet bedenken?
- 3a Sommige auto's of typen hebben al snel na hun introductie een bijnaam gekregen. De bekendste is misschien de 'Lelijke Eend'. Waar komt die naam vandaan?
- 3b Welke andere bijnamen ken je?
- 4a Autobezitters blijken hun 'bolide' al snel een zelfbedachte bijnaam te geven. Op wat voor karakteristieken van een auto wijzen de volgende de volgende bijnamen:
 - Schaambak
 - Koekblik
 - Zoefzoeki
 - Slopie
 - Slurp
- 4b Noem nog vier andere bijnamen. Je mag ze ook zelf bedenken. Geef aan op welke karakteristieken van een auto die bijnamen betrekking hebben.

> [Antwoorden](#)

> [Terug naar de voorpagina](#)

Antwoorden eerste onderwerp

- 1a** De stenen komen tevoorschijn bij een zeer lage waterstand. Zo'n lage waterstand betekent vaak een slechte oogst. In het verleden had een mislukte oogst in landen als Duitsland grote gevolgen voor de voedselvoorziening. Niet zelden was een hongersnood het gevolg.
- 1b** Eigen antwoord, bijvoorbeeld: *hongerkuur, hongerstaking, hongersnood, hongerwinter, hongerkunstenaar, hongerklop*.
- 1c** Dat is het woord *hongersnood*.
- 1d** *Hongersnood* (met tussen-s) betekent 'gebrek aan voedsel met honger tot gevolg'. *Watersnood* heeft de betekenis 'een noodsituatie die veroorzaakt is door overstromend water', bijvoorbeeld na een dijkdoorbraak of overvloedige regenval. *Waternood* is eerder het omgekeerde: 'tekort, behoefte aan water', 'droogte'. *Hongernood* komt al eeuwen niet meer voor. Het zou nu voor veel mensen 'een tekort aan honger' betekenen – dat zou dus een raar woord zijn.
- 2a** Bij een woord als *hongerwinter* gaat het om een winter waarin veel mensen honger hebben. Bij een *hongerstaking* weigert iemand voedsel te eten – en dat veroorzaakt honger. Bij *hongerklop* ligt het andersom: deze welerterm geeft de inzinking aan (de 'klop') die het gevolg is van te weinig eten tijdens een koers.
- 2b** Eigen vondsten.
- 2c** Eigen betekenissen.
- 3a** Eigen antwoord, bijvoorbeeld: *geldhonger, huidhonger, leeshonger, machtshonger, informatiehonger*.
- 3b** Eigen vondsten. Marieke Lucas Rijneveld bedacht *sjabloonhonger* als titel voor een gedicht in de bundel 'Komijnsplinters' (2022).
- 3c** Eigen betekenissen.
- 3d** Bij de woorden met *honger* als eerste deel komen verschillende relaties tussen het eerste en het tweede deel voor (zie 2a). Bij woorden met *honger* als tweede deel gaat het bijna altijd om een onbedwingbaar verlangen ('honger') naar iets, bijvoorbeeld om veel geld te vergaren. Een uitzondering is *geeuwhonger*: een plotseling hongergevoel dat overmatig geeuwen tot gevolg heeft.

Antwoorden tweede onderwerp

- 1a** Stoffen kunnen een ontzettend ingewikkelde chemische samenstelling hebben waarin allerlei elementen voorkomen in verschillende hoeveelheden en verhoudingen. Zo heeft de scheikundige naam van titine die onwerkbare woordlengte gekregen.
- 1b** Dat zal inderdaad het geval zijn: er zijn nog veel meer stoffen met een ingewikkelde chemische samenstelling.
- 1c** Een bekend voorbeeld is *desoxyribonucleïnezuur*, beter bekend als *DNA*. De *A* in die afkorting staat voor *acid*: in het Engels is het *deoxyribonucleic acid* – in die taal zijn het dus twee woorden.
- 1d** Omdat het eigenlijk geen woorden zijn uit het normale taalgebruik.
- 2a** In het Engels gebruik je veel spaties tussen woorden die in het Nederlands – en ook in het Duits – samenstellingen zijn en dus aan elkaar worden geschreven.
- 2b** Eigen oordeel. Je zou kunnen denken dat de Engelse manier wat makkelijker is als het om het lezen van lange woorden gaat. Maar voor wie Engels niet als moedertaal heeft, is het anderzijds soms lastig om bij het lezen te zien welke woorden bij elkaar horen.
- 3a** Eigen vondsten.
- 3b** Eigen oordelen.

Antwoorden derde onderwerp

- 1a** Het woord komt uit het Italiaans en betekent '(de) eerste' of '(de) beste'.
- 1b** Vaste combinaties waarin *prima* 'eerste' of 'beste' betekent, zijn bijvoorbeeld *prima ballerina* en *prima donna*.
- 1c** Eigen oordeel.
- 1d** Eigen oordeel.
- 1e** Het is geen radicale verandering waarbij het woord een totaal andere betekenis krijgt. Je kunt spreken van een betekenisverschuiving of, beter nog, van een andere 'gevoelswaarde' bij het gebruik van het woord.
- 2a** Eigen woorden. Bekende voorbeelden zijn *vet*, *gaaf*, *lauw* en *brak*.
- 2b** De voorbeelden uit 2a zijn bijvoeglijke naamwoorden die een positieve of negatieve toestand aanduiden. Sommige, zoals *vet*, komen ook als bijwoord voor (*vet lekker*). De voorbeelden uit het artikel (*slecht* en *gemeen*) zijn ook bijvoeglijke naamwoorden. Een oud voorbeeld is *schoon*, dat oorspronkelijk in alle Germaanse talen 'mooi' betekende. Die betekenis is in het algemene Nederlands verouderd. Er is daarnaast de betekenis 'rein' ontstaan.
- 2c** Betekenisveranderingen of -verschuivingen vinden zeker ook bij andere woordsoorten plaats. Toch lijken bijvoeglijke naamwoorden daar nogal gevoelig voor. Dat komt misschien door hun 'predicatieve' functie: het zijn de woorden die bij uitstek een kwaliteit uitdrukken.
- 2d** Taalsociologen hebben daar een algemene verklaring voor. Jongeren willen zich onderscheiden van ouderen. In (kleinere) groepen – zoals studentenkringen, mensen op de werkvloer of families – zie je ook altijd een eigen soort woorden of uitdrukkingen die als piketpaaltjes de eigen kring begrenzen. Daarbij kunnen bestaande woorden een specifieke betekenis krijgen, zoals *vet* en *gaaf*. Die verdwijnen soms weer als de jongeren ouder worden en niet geassocieerd willen worden met hun taalgebruik van vroeger, of als ze weer nieuwe woorden bedenken. Maar *vet* en *gaaf* zijn kennelijk zo vet en gaaf dat ze door volgende generaties zijn overgenomen. Je hoort ze al zeker dertig jaar.
- 3a, 3b** Er worden drie oorzaken genoemd (met voorbeelden):
1. De 'tredmolen van het eufemisme'; een woord krijgt een negatieve connotatie, maar het eufemisme dat ervoor in de plaats komt, krijgt op den duur ook een negatieve bijbetekenis en wordt weer vervangen door een (nog meer) verzachtende term; een voorbeeld is de aanduiding voor een vrouw die huizen schoonmaakt: *meid*, *werkster*, *huishoudelijk hulp*, *hulp*, *interieurverzorgster*.
 2. Een woord kan een positieve of juist negatieve bijklank krijgen. Een voorbeeld: *berucht* betekende honderden jaren geleden gewoon 'beroemd', maar heeft in de loop der eeuwen de betekenis 'een zeer slechte naam hebbend, in hoge mate slecht bekend staand' gekregen.
 3. Woorden worden als beeldspraak gebruikt en die betekenis gaat door veelvuldig gebruik overheersen: *surfen* kun je op de branding en op open water op een surfplank doen, maar het is de laatste dertig jaar ook heel gebruikelijk geworden in de betekenis 'informatie zoeken op internet'.
- 3c** Eigen voorbeeld.
- 3d** Wat Witteman constateert, gaat om een betekenisverschuiving (zie antwoord op 1e). Die vindt ook plaats bij de tredmolen van het eufemisme. De andere wijzigingen in de betekenis gaan meer om echte betekenisveranderingen.

Antwoorden vierde onderwerp

- 1a** Eigen keuze, bijvoorbeeld: Taurus, Mustang, Panda, Scorpio, Puma, Falcon, Lupo, Tigra.
- 1b** Eigen verklaring. Sommige van die namen roepen het beeld op van iets wat krachtig, snel en alert is, of wat lieflijk en aaibaar is.
- 2a, 2b** Het blijkt een heel proces waaraan een team van zo'n twintig mensen werkt. Allerlei mogelijkheden, gegenereerd door de computer, worden besproken en beoordeeld. Het gaat soms om wel 300 verschillende namen. Het is te begrijpen dat ook het 'productieproces' van een nieuwe naam veel tijd en energie vergt. Daar hangt een prijskaartje aan. Daarnaast heeft het bedrijf kennelijk al flink gescoord. Vroeger bedachte namen zijn succesnummers geworden. Dat verhoogt dus ook de marktwaarde van de producten van het bedrijf.
- 3a** De naam verwijst naar een bekend sprookje van Hans Christian Andersen (zie bijvoorbeeld [https://nl.wikipedia.org/wiki/Het_lelijke_eendje_\(sprookje\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Het_lelijke_eendje_(sprookje))).
- 3b** *Eigen antwoord*, bijvoorbeeld *snoek* of *strijkijzer* (Citroën DS) en *kever* (het oertype Volkswagen, maar dat is ook de naam van het type geworden). Sommige namen van typen worden voor de grap verbasterd: *Ford Fiësta* werd *Ford Fiasco*, *Fiat Multipla* werd *Fiat Multivlaai*, de *Nissan Primera* heet voor sommigen *Nissan Deprimera*.
- 4a**
- Schaambak: een te grote, zware auto waar je je vanwege bijvoorbeeld de hoge uitstoot voor zou moeten schamen.
 - Koekblik: klein, rechthoekig hoog autootje.
 - Zoefzoeki: opvallende snelle Suzuki.
 - Slopie: oude auto die rijp is voor de sloop.
 - Slurp: auto die veel te veel benzine verbruikt.
- 4b** Eigen antwoord.